

Shrnutí

- Prosperita domácností se vyvíjela v novodobé historii České republiky v cyklech. Sledujeme-li její intenzitu v relacích příjmů, dynamiky spotřeby, úspor a přírůstků finančních a hmotných aktiv českých domácností, lze analýzou vysledovat několik období příznivého i méně příznivého vývoje. Historické časové řady národních účtů umožňují hodnotit finanční kondici českých domácností v zásadních ukazatelích od roku 1990.
- Ekonomická reforma na počátku přechodu země k tržnímu hospodářství uskutečněná formou tzv. „šokové terapie“ zasáhla české domácnosti, z pohledu tématu sledovaného v této analýze, především liberalizací cen. Pro spotřebitele vysoce nepříznivý vývoj cen v roce 1991 s mírou inflace ve výši +56,6 % - dvojciferných hodnot dosahovala ještě v letech 1993 a 1994 - vyústil v tomto roce do výrazného propadu výdajů domácností na spotřebu v reálném vyjádření (-17,8 % meziročně). Nominálně pak spotřeba českých domácností v roce 1991 vzrostla právě vlivem pohybu cenové hladiny o 20,9 % a dvojciferných nominálních přírůstků dosahovala každoročně až do roku 1997.
- Přírůstky mezd v tomto období korespondovaly s pohybem míry inflace. Jestliže v letech 1994-1996 rostla spotřeba domácností nominálně v průměru ročně o 14,7 % (reálně o 5,2 %), pak příjmy z mezd a platů - podle tempa náhrad zaměstnancům - narůstaly v těchto letech každoročně o 15,4 %. I přes relativně příznivý růst příjmů musely domácnosti k nasycení svých výdajů na spotřebu využít v roce 1993 úspor z předchozích let - čisté úspory domácností tehdy klesly o 11,6 mld. korun, v roce 1994 však již o 10,5 mld. korun stouply a v roce 1995 se tato odložená spotřeba zpět násobila na 68,5 mld. korun.
- Měnová krize v roce 1997 - odhalující skrytou vnitřní nerovnováhu české ekonomiky a labilní vnější nerovnováhu vyvolanou vysokou úrovní krátkodobého zahraničního kapitálu přítomného v ČR v podobě portfoliových investic - zasáhla české domácnosti přes následné restriktce. Ty byly hospodářskou politikou uplatňovány ve snaze snížit nepříznivé dopady měnové krize. Výdaje na konečnou spotřebu domácností v roce 1998 meziročně klesly o 1,3 % mimo jiné i proto, že se na dosud nejnižší úroveň dostal přírůstek mezd. Náhrady zaměstnancům (+5,1 % meziročně) stouply jen na třetinu předešlých průměrných růstů (v roce 1999 na pětinu, tj. +3 %). Zdražení přitom začalo být opět citelné, ceny pro spotřebitele vyskočily meziročně znovu o více než desetinu (+10,1 %). Kromě nižší spotřeby lidé neodložili na úsporách tolik jako v roce 1997 a meziročně nižší byl přírůstek čistých úspor i v roce 1999. Tehdy však již míra inflace výrazně klesla (+2,1 %) a spotřeba domácností mírně ožila (+2,3 %).
- Na přelomu předminulé a minulé dekády nevykazovala česká ekonomika takovou výkonnost jako její střeoevropští sousedé, s nimiž poté v roce 2004 vstoupila do EU. Lidé však intenzitou své spotřeby českou ekonomiku příliš nelimitovali. V letech 2000-2003 utráceli v průměru každoročně reálně více o 3,9 % (HDP rostl v průměru o 3,3 %). Jejich mzdy rostly v průměru o 6,9 % ročně a míra inflace byla velmi příznivá - v průměru +2,2 %, v roce 2003 ceny dokonce stagnovaly (meziročně +0,1 %). Velikost ročních úspor v tomto období kolísala, s průměrným přírůstkem o 3,2 % v letech 2000-2003. Finanční kondice českých domácností byla tehdy relativně stabilní a v dalších letech se významně zlepšovala.
- Konjunktura české ekonomiky posílila finanční zdraví českých domácností v nebývalém rozsahu. V letech 2004-2008 vlivem velmi příznivé situace na trhu práce, výrazného růstu mzdových příjmů (v průměru o 7 % ročně, s +8,1 % v roce 2007) i optimismu ohledně budoucnosti (přírůstek úvěrů na bydlení přes 30 % meziročně ve všech letech uvedeného období) rostla kromě investic domácností i jejich spotřeba - reálně v průměru každoročně o 3,5 %. Svě úspory zvyšovali lidé v každém roce konjunktury v průměru o 15 %, v roce 2006 dokonce o více než třetinu. Posilovali svá finanční aktiva a v dosud nebývalé míře i investice do hmotných fixních aktiv. V roce 2007, kdy vrcholil hypoteční boom, vzrostly tyto jejich investice meziročně o téměř polovinu (+44 %), tj. o 71 mld. korun na 234 mld. korun. Současně s pořizováním bydlení v takovémto rozsahu však české domácnosti dokázaly proti roku 2006 dokonce zdvojnásobit přírůstek svých finančních aktiv na 359 mld. korun (+102 %). O síle jejich příjmů

svědčí, že toto vše bylo záramováno též silným růstem spotřeby (o 7,2 % meziročně nominálně, +4,1 % reálně). Ekonomická konjunktura tak vedla k enormnímu zvýšení prosperity domácností v České republice. Vystřídána byla rokem krize a následujícím obdobím útlumu.

- Rok 2009, jakkoli krizový pro ekonomiku jako celek, neznamenal pro české domácnosti významnou negativní změnu. Na rozdíl od nich však firemní sektor a zejména sektor vládních institucí ovlivnily vykázaný reálný pokles HDP ČR o 4,5 % proti roku 2008. Přestože mzdové příjmy - ve formě náhrad zaměstnancům - o 2,5 % poklesly, spotřeba domácností se nesnížila (+0,2 % reálně). Vliv na to měl zřejmě i vývoj spotřebitelských cen. Ty se v krizovém roce 2009 zvýšily jen o 1 %, ovšem po silném růstu o 6,3 % v roce 2008, kdy míra inflace v ČR byla jednou z nejvyšších v EU. Čisté úspory vzrostly meziročně o 46 %, což dokládá silnou tendenci českých domácností posilovat v ekonomicky nepříznivých dobách objem odkládaných peněz. Významnou změnu však prodělala struktura komplexních příjmů domácností v podobě jejich disponibilního důchodu, jak je patrné z podrobného rozboru v kapitolách 2 a 3 této studie, které se zabývají nejen vývojem mezd a platů, ale i příjmy z podnikání v sektoru domácností, čistými příjmy z jejich majetku a také čistými příjmy z přerozdělení.
- Právě přerozdělovací procesy mezi sektorem domácností a sektorem vládních institucí v roce 2009 - ale zčásti už i v roce 2008 - způsobily, že dopad krize v roce 2009 na české domácnosti zdaleka nebyl fatální. Až v dalších letech na ně ale dolehl nepříliš přesvědčivý pokrizový výkon ekonomiky ústící v roce 2012 do recese. Hospodářský růst České republiky - a také její přibližování ekonomické úrovni průměru EU 27 - byl od roku 2010 zřetelně podvážen intenzitou snah hospodářské politiky tlumit vládní deficity, především silou restrikcí a chybějící včasnou reakcí na dopady, které tato politika působila.
- V letech 2010-2012 stoupaly mzdy a platy - podle dynamiky náhrad zaměstnancům - v průměru ročně o 2,1 %, reálná mzda v nepodnikatelské sféře však klesala po tři čtvrtletí roku 2011 a celý rok 2012, v podnikatelské sféře po celý rok 2012 (míra inflace činila ročně v průměru 2,2 %). Spotřeba domácností reálně sice v letech 2010 a 2011 meziročně ještě nepatrně stoupala (+1 %, resp. +0,5 %), ale v roce 2012 významně klesla (-2,7 %). To vyústilo za roky 2010-2012 v její průměrný roční pokles o 0,4 %. Čisté úspory v letech 2010 a 2011 meziročně klesaly (-8,3 %, resp. -17,3 %), ale v roce 2012 prudce stouply (+23,3 %). České domácnosti se soustředily hlavně na přírůstek finančních aktiv (poměr čistých finančních aktiv k disponibilním příjmům má ČR ze všech srovnatelných zemí regionu nejvyšší). Lidé však posilovali především své úložky na netermínovaných vkladech, což indikuje nejistotu ohledně budoucího vývoje finanční situace rodin a snahu mít „peníze po ruce“. Vlivem záporných reálných úrokových sazeb - nejen na netermínovaných, ale i termínovaných vkladech - tak došlo k masivnímu znehodnocování úspor českých domácností. V roce 2012 činilo toto znehodnocení přes 34 mld. korun.
- Rychlý růst zadluženosti českých domácností patrný především v letech konjunktury, motivovaný pořizováním vlastního bydlení, v letech 2011 a 2012 zpomalil. Část domácností však vyhledávala i možnost nákupu bytu jako investice prostřednictvím úvěrů na bydlení, protože kombinace nízkých úrokových sazeb hypotečních úvěrů a nižších cen nemovitostí byla např. proti roku 2008 velmi příznivá. Z oficiálních dat o zadluženosti v úvěrech na spotřebu - s předpokladem jejich významné alokace v regionech s vysokou nezaměstnaností a nižšími příjmy na obyvatele - nelze přesně určit, do jaké míry hledají takovéto domácnosti komplementární půjčky s vysokými náklady u druhořadých depozitních ústavů a nefinančních společností, resp. na „černém trhu“ půjček.
- Roky 2011 a zejména 2012 ukazují zatím nejhorší období v prosperitě českých domácností od poloviny 90. let. Vzniká otázka, zda lze zopakovat léta jejich mimořádné prosperity z doby ekonomické konjunktury. Podle faktorů, které ji ovlivnily, lze s vysokou pravděpodobností předpokládat, že nikoli, přinejmenším v této dekádě. Byly to roky po vstupu do EU, jenž vedl v ČR k mimořádným prorůstovým efektům - především v zahraničním obchodě. Ten přes výrazně zesílenou - resp. odstraněním některých administrativních bariér uvolněnou - zahraniční poptávku dynamizoval i tuzemskou produkci zboží a služeb. To posilovalo zaměstnanost, kupní sílu domácností a přes tuto růstovou spirálu dále dynamizovalo ekonomiku. Silná vlna růstu bohatství českých domácností, které se projevovalo i v pořizování domů a bytů (hmotných aktiv) byla z velké části financovaná dluhem (hypotéky). Těžko lze zřejmě zopakovat situaci, kdy úvěry na bydlení rostly po dva až tři roky tempem vyšším než zmíněných 30 % ročně. Silící koruna v reakci na skvělé fundamenty české ekonomiky tehdy působila rovněž směrem k relativnímu růstu hodnoty mnoha typů aktiv českých domácností. Zopakovat tyto efekty, zejména v jejich kumulaci, tak jako tomu bylo v letech konjunktury, půjde skutečně jen velmi obtížně.